

Lublin

RYSZARD MALESZYK

Powiat krasnostawski pod okupacją austriacką w latach 1915–1918
część I

Le district krasnostawski sous l'occupation autrichienne dans les années 1915–1918.
(partie I)

Okazjonalnie wspomniane dzisiaj działania wojenne z lat I wojny światowej oraz trzyletnia okupacja austriacka pozostawiły po sobie w powiecie krasnostawskim liczne pamiątki, jak chociażby cmentarze wojenne i kolej żelazną, która w owym czasie tu dotarła. Działania ewakuacyjne wojsk rosyjskich w sierpniu 1914 i lipcu 1915 r., zaciekle walki frontowe, straty wojenne wśród ludności, poważne zniszczenia zabudowań i dobytku oraz rabunkowa polityka władz okupacyjnych, przyczyniły się do poważnego zubożenia gospodarczego powiatu. Z drugiej strony, te bolesne doświadczenia i trudności nie pozostały bez wpływu na to, że mieszkańcy wspomnianego powiatu w ciągu czterech lat przeszli swoistą transformację polityczną: od lojalności najpierw carskim, a później austriackim władzom, po zbrojny zryw w pierwszych dniach listopada 1918 r.

Po utrwaleniu się austriackiej administracji wojskowej, powiat krasnostawski stanowił zaledwie jeden z elementów w strukturze obszaru okupowanego, położonego po wschodniej stronie Wisły. Z militarnego punktu widzenia nie był on dla Austriaków najważniejszy. Nie lokowały się bowiem na nim ani strategicznie ważne obiekty wojskowe, ani też nie funkcjonowały zakłady przemysłowe produkujące dla potrzeb frontu. Był natomiast niezwykle cenny z uwagi na swoje walory rolnicze, przejawiające się wysoką produkcją żywności i pasz zwierzęcych. W znacznej mierze aktywność inwestycyjna austriackich władz okupacyjnych na terenie powiatu była zdominowana potrzebą sprawnego wywozu tej produkcji,

nie tylko w kierunku frontu, ale także w niektóre rejony monarchii. W naszej historii wyróżnia go natomiast to, że działające w nim pododdziały Polskiej Organizacji Wojskowej aktywnie włączyły się w dzieło odzyskania niepodległości, przez co, niemalże bez jednego wystrzału, znalazł się on w pierwszych dniach listopada 1918 r. w polskich rękach. Pokazanie zatem zasadniczych przemian politycznych, społecznych i gospodarczych oraz specyfiki życia codziennego w powiecie, pod berłem monarchii habsburskiej, jest celem niniejszego artykułu.

Organizacja i działalność austriackich wojskowych władz okupacyjnych w Polsce zostały opisane w pracach z zakresu historiografii niemieckojęzycznej: Rudolfa Mitzki¹ i Arthura Hausnera.² Obydwaj autorzy byli dobrze zorientowani w poruszanej przez nich tematyce, ponieważ pierwszy z nich pracował w Naczelnej Komendzie Armii jako referent do spraw polskich, a drugi był szefem sztabu kolejnych władz okupacyjnych w Królestwie Polskim. W polskim obszarze językowym, w pełni kompletnym, a przez to niezwykle cennym ujęciem zagadnienia, mogą poszczycić się prace Jana Lewandowskiego.³ Natomiast działalność gospodarcza władz okupacyjnych oraz sprawy finansowe zostały przedstawione w trzypiętomowym dziele *Polska w czasie wielkiej wojny 1914–1918* pod redakcją Marcelego Handelsmana.⁴ Przytoczone prace zawierają w sobie bogaty dorobek naukowy, opisujący głównie politykę monarchii naddunajskiej w okresie I wojny światowej na ziemiach polskich i jej stosunek wobec sprawy polskiej. Nie przełożyło się to jednak w naszej historiografii na powstanie większej ilości opracowań o charakterze regionalnym. Typowym przykładem jest powiat krasnostawski, którego historia w tym okresie jest niemalże kompletnie nieznaną.

Rozpiętość czasowa wydarzeń uwzględnionych w artykule obejmuje okres od połowy 1915 r. do pierwszych dni listopada 1918 r., kiedy powiat krasnostawski znalazł się w polskich rękach. Determinuje ten czasokres podstawowy wyznacznik, jakim jest funkcjonowanie austriackiego aparatu okupacyjnego na tym terenie. W pracy nie mogło zabraknąć zarysu działań wojennych, których skutkiem stała się nie tylko okupacja, ale też powstały ogromne zniszczenia i straty, z jakimi jeszcze przez wiele lat po wojnie przyszło się borykać lokalnej społeczności. Nie było natomiast zasadnym rozszerzać opisu na pełne lata I wojny światowej, gdyż okres carskiego panowania, od pierwszych dni działań wojen-

¹ R. Mitzka, *Die k. u. k. Militärverwaltung in Russisch-Polen*, [w:] *Die Militärverwaltung in den von österreichisch-ungarischen Truppen besetzten Gebieten*, Wien 1928.

² A. Hausner, *Die Polenpolitik der Mittelmächte und die österreichisch-ungarische Militärverwaltung in Polen während des Weltkrieges*, Wien 1935.

³ J. Lewandowski, *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką 1914–1918*, Warszawa 1980 oraz *Austro-Węgry wobec sprawy polskiej w czasie I wojny światowej. Początki zarządu okupacyjnego w Królestwie*, „Przegląd Historyczny”, t. 66, R. 1975, z. 3.

⁴ M. Handelsman (red.), *Polska w czasie wielkiej wojny 1914–1918*, Warszawa 1932, 1936, 1939.

nych w sierpniu 1914 r. do powrotu na te ziemie frontu latem 1915 r., stanowi z punktu widzenia historii regionalnej w znacznej mierze odrębne zagadnienie, również bardzo ciekawe pod względem badawczym.

Bazę źródłową niniejszej publikacji stanowią poddane kwerendzie akta archiwalne Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie (Militär General Gouvernement in Lublin) – w skrócie MGGL – znajdujące się w zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, akta c. i k. Komendy Powiatowej w Krasnymstawie oraz c. i k. Komendy Powiatowej w Lublinie, przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie. Kilku ciekawych informacji udało się zasięgnąć także z archiwalnych akt miasta Krasnegostawu i Gminy Krasnystaw, znajdujących się w Archiwum Państwowym w Zamościu. Dla oceny funkcjonowania austriackiej administracji okupacyjnej bardzo ważnymi okazały się, wydane częściowo w druku, akta Naczelnego Komitetu Narodowego, znajdujące się w oryginale w Archiwum Państwowym Miasta Krakowa. W pracy wykorzystano także opracowania dotyczące działań frontowych takich autorów, jak: Andrzej Biełoj i Michał Klimecki⁵ oraz obszerne austriackie dzieło opisujące udział sił zbrojnych Austro-Węgier na frontach I wojny światowej *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*.⁶ Z opracowań o charakterze regionalnym za bardzo cenną należy uznać pracę Franciszka Żurka, mającą charakter zbioru relacji i własnych ocen, ale przez to pokazującą między innymi dramat pożogi wojennej, stosunek ludności do okupanta, aktywność polityczną mieszkańców regionu oraz przebieg akcji rozbrajania wojsk austriackich w powiecie krasnostawskim.⁷ Jedną z najnowszych publikacji dotyczących tego okresu jest artykuł Konrada Zielińskiego, traktujący o funkcjonowaniu ludności żydowskiej w powiecie krasnostawskim w czasie wspomnianej wojny, gdyż zawiera on w swojej treści także zbiorcze dane dotyczące ogromu zniszczeń wojennych na tym terenie.⁸

Układ artykułu ma charakter problemowy, dzięki czemu winien być bardziej czytelny dla odbiorcy. Z uwagi na bardzo szerokie spektrum poruszanych zagadnień obrazujących całokształt spraw dotyczących funkcjonowania powiatu krasnostawskiego pod austriacką okupacją, został on przedstawiony w ujęciu dwuczęściowym. Pierwsza część przedstawia zarys działań frontowych, zniszczenia wojenne, utworzenie, strukturę i działalność władz wojskowej administracji okupacyjnej oraz zagadnienia związane z militarną obecnością wojsk okupacyjnych, jak również postępowaniem organów aparatu bezpieczeństwa publicznego. Druga część dotyczy opisu działalności inwestycyjnej i gospodarczej okupanta, służącej

⁵ A Biełoj, *Galicyjskaja bitwa, Moskwa – Leningrad 1929* oraz M. Klimecki, *Gorlice 1915*, Warszawa 1991.

⁶ *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, T. I–II, Wien 1931–1932.

⁷ F. Żurek, *Powiat krasnostawski w walce o wolność*, Warszawa 1937, Lublin 2009.

⁸ K. Zieliński, *Żydzi w powiecie krasnostawskim w czasie pierwszej wojny światowej*, „Rocznik Chełmski”, t. IX, Chełm 2003.

eksploatacji terenu głównie na potrzeby frontu, oraz przybliży funkcjonowanie instytucji wymiaru sprawiedliwości. W dalszej kolejności, w tej części, zostały poruszone zagadnienia związane z rozwojem szkolnictwa, działalnością sanitarną i charytatywną. Jej uzupełnienie zawiera charakterystykę stosunku ludności miejscowej do władz okupacyjnych, charakterystykę działalności politycznej i samorządowej w powiecie oraz zarys przebiegu akcji rozbijania żołnierzy austriackich w pierwszych dniach listopada 1918 roku.

I. WOJNA, ZNISZCZENIA WOJENNE ORAZ USTANOWIENIE
I STRUKTURA ORGANIZACYJNA AUSTRIACKICH WŁADZ
OKUPACYJNYCH W POWIECIE

Przez tereny powiatu krasnostawskiego dwukrotnie przetaczały się działania wojenne frontu wschodniego I wojny światowej. Miasto Krasnystaw i północno-zachodnia część powiatu, usytuowane w bliskiej odległości od rosyjskiej linii kolejowej Lublin–Chełm–Kowel, stanowiły dość ważny strategicznie obszar, stąd też na tym terenie walki toczyły się z niezwykłą zaciętością.⁹ W sierpniu 1914 r. rejon Krasnegostawu znalazł się w pasie natarcia X Korpusu 1 Armii austro-węgierskiej. 28 sierpnia 1914 r. Austriacy zajęli Żółkiewkę, a 30 sierpnia austriacka 24 Dywizja Piechoty położyła ogień swojej artylerii na Krasnystaw. Rosjanie w popłochu opuścili płonące i zrujnowane miasto, które wieczorem zajęli atakujący aż po linię rzeki Wieprz.¹⁰ Następnego dnia austriacka 45 Dywizja Obrony Kraju zajęła Tarnogórę, Izbicę, Wólkę Orłowską i przedmieścia Krasnegostawu, leżące po wschodniej stronie Wieprza. W tym samym dniu lewoskrzydłowa 2 Dywizja Piechoty nacierała wzdłuż szosy Krasnystaw–Lublin, zajmując Łopiennik oraz część Izdebnia. 1 września 1914 r. żołnierze walecznego X Korpusu austro-węgierskiego, dowodzonego przez zdolnego generała Hugo Meixnera, rozbili pod Łopiennikiem 1 Brygadę rosyjskiej 82 Rezerwowej Dywizji Piechoty, po czym, nacierając przez pola przed Fajslawicami, późnym wieczorem wdarli się do płonących Trawnik, przecinając rosyjską linię kolejową. Były to jednak ostatnie sukcesy Austriaków na tym odcinku frontu. Już następnego dnia zaczęli ponosić porażki wobec rosnącej z godziny na godzinę przewagi liczebnej Rosjan, utracili Krasnystaw i całą północną część powiatu krasnostawskiego. W kolejnych dniach siły austro-węgierskie zostały wyparte z terenów południowej Lubelszczyzny, a front, im bliżej zimy, tym bardziej przesunął się w kierunku Karpat.

Ponownie front wojenny wrócił na tereny południowej Lubelszczyzny w czerwcu 1915 r. w wyniku potężnej ofensywy armii państw centralnych, za-

⁹ R. Maleszyk, *Walki w rejonie Krasnegostawu w czasie działań wojennych 1914–1915*, [w:] *Zapiski Krasnostawskie*, t. II, Lublin 1994, s. 85.

¹⁰ A. Biełoj, *Galicyjskaja bitwa ...*, s. 100, *Österreich-Ungarns ...*, T. I, s. 233.

początkowanej przełamaniem frontu pod Gorlicami.¹¹ W obszarze między Wisłą a Bugiem natarcie prowadziła grupa armii złożona z: 4 Armii austro-węgierskiej, 11 Armii niemieckiej oraz wydzielonej z niej „Armii Bugu”. Ugrupowaniem trzech armii dowodził niemiecki feldmarszałek August von Mackensen.¹² W połowie lipca 1915 r. austriacko-niemieckie siły dotarły od południa pod Krasnystaw. Powiat krasnostawski i miasto leżały w pasie natarcia środkowej 11 Armii niemieckiej, złożonej głównie z doborowych pułków grenadierów i grenadierów gwardii, oraz bardzo walecznego VI Korpusu austro-węgierskiego. Jego dowódca gen. Artur Arz objął komendę nad specjalnie wydzieloną grupą uderzeniową, złożoną z osobiście dowodzonego korpusu oraz niemieckiego Korpusu Gwardyjskiego. Niemieccy gwardziści zaatakowali w dniach 15–17 lipca 1915 roku Krasnystaw, a tereny położone na wschód od miasta po Izbicę – Austriacy. Tym razem rosyjscy żołnierze z oddziałów doborowego II Syberyjskiego Korpusu zażarcie bronili dostępu do miasta. Niemcy dopiero w trzecim dniu ataku dotarli do jego zabudowań, którego część być może już została zajęta wieczorem 17 lipca. Następnego dnia cały Krasnystaw był już w rękach niemieckich grenadierów.¹³ Austriakom natomiast udało się dopiero w 7. ataku przerwać front i umocnienia rosyjskie w bagnistej dolinie rzeki Wolicy. Po kilkudniowej przerwie walki toczyły się z niesłabnącą zaciekłością wzdłuż rzeki Wieprz, w rejonie Stężycy, Dobryniowa, a dalej aż do Trawnik, które 29 lipca 1915 r. zdobyła specjalna grupa uderzeniowa pod dowództwem niemieckiego generała Otto von Emmicha. Sukcesy armii państw centralnych pod Krasnymstawem i na południu od Lublina przesądziły o generalnym odwróceniu sił rosyjskich z Lubelszczyzny. To zaś, w połączeniu z niemieckimi sukcesami w rejonie Przasnysza, zadecydowało także o opuszczeniu przez Rosjan Warszawy i terenów dawnego Królestwa Polskiego.

Koszty niemiecko-austriackich operacji w latach 1914–1915 na terenie powiatu krasnostawskiego były ogromne. Ponieważ nie ma dokładnie spisanych strat osobowych z poszczególnych jednostek frontowych, wyznacznikiem obrazu krwawych walk pozostaną liczby żołnierskich grobów. Według dość skrupulatnie przeprowadzonej przez Austriaków w latach 1916–1917 ewidencji, na terenie ówczesnego powiatu krasnostawskiego spoczywało 19 109 poległych żołnierzy, a w tym: 6 776 austro-węgierskich, 3 775 niemieckich i 8 618 rosyjskich.¹⁴

¹¹ Szerzej o działaniach wojennych na tym odcinku frontu – M. Klimecki, *Gorlice ...*, s. 108–118.

¹² Świeżo mianowany feldmarszałkiem August von Mackensen dowodził nie tylko grupą armii, ale także osobiście 11 Armią niemiecką, natomiast 4 Armią austro-węgierską dowodził arcyksiążę Józef Ferdynand – za *Österreich-Ungarns ...*, T. II, s. 564.

¹³ Zdobycie Krasnegostawu w dniu 18 lipca 1915 r. – podaje austriackie dzieło *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918* w t. II, s. 564. Natomiast z dokumentów NKN wynika, że Rosjanie stracili miasto 17 lipca 1915 r. – za K. Zieliński, *Żydzi w powiecie...*, s. 137.

¹⁴ Ilościowe zestawienie zewidencjonowanych grobów wojennych na terenie Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego wg stanu na dzień 1 kwietnia 1918 r. – za R. Maleszyk, *Cmentarze*

Poległych złożono w 4 501 grobach na 25 cmentarzach wojennych, z których część miała samodzielnie wydzielony i ogrodzony obszar, a część stanowiła sektor wojskowy cmentarzy parafialnych. Przetaczający się front nie oszczędził ludności miejscowej, niejednokrotnie zaskoczony ogromem wojennego piekła. W sierpniu 1914 r. ogień artylerii i pożary zniszczyły niemalże doszczętnie południową część Krasnegostawu. Walki z lipca 1915 r. dokończyły dzieła zniszczenia miasta także na jego przedmieściach. Ocalał tylko, jakby cudem, górujący nad miejską zabudową kościół pod wezwaniem św. Franciszka Ksawerego i przyległe do niego zabudowania poklasztorne, eksploatowane przez ostatnie dziesiątki lat jako koszary wojskowe.¹⁵ Pożoga wojenna nie ominęła innych miejscowości powiatu. Cofające się z Lubelszczyzny oddziały rosyjskie stosowały taktykę „spalonej ziemi”. Płonęły niezebrane zboża, wsie, a w miasteczkach prowizoryczne zabudowania zamieszkałe głównie przez ubogich Żydów. Niemal doszczętnie spłonął Gorzków (99% budynków) i Turobin (90% budynków). Zniszczenia objęły także inne miejscowości, tj.: Tarnogóra i Żółkiewka. Kompletnie spłonęło kilka wsi, między innymi: Chorupnik i Piaski Szlacheckie w gminie Gorzków, Wola Żółkiewska w gminie Żółkiewka, część Stężycy w gminie Łopiennik oraz wsie Krupiec, Krupe, Siennica Nadolna i Siennica Królewska II w gminie Rudka.¹⁶ W sumie w powiecie zniszczeniu uległo 11 864 domów mieszkalnych i budynków gospodarczych z 44 953 istniejących przed wojną. Straty zatem sięgały ponad 30% i były to jedne z najwyższych na terenie Lubelszczyzny.¹⁷ Poniższa tabela obrazuje skalę dewastacji wojennych odnośnie do zabudowań w Krasnymstawie.

Podjęte latem 1915 r. przez Rosjan działania ewakuacyjne przybrały w kilku rejonach powiatu charakter masowy, gdyż zmuszono część ludności do ewakuacji z następujących gmin: Czajki, Gorzków, Łopiennik, Rybczewice, Turobin, Wysokie, Zakrzew, Żółkiewka oraz miasto Krasnystaw.¹⁸ Ewakuowano przeważnie całe rodziny z podręcznym dobytkiem. W gminie Łopiennik zarządzeniami ewakuacyjnymi objęto głównie ludność prawosławną, natomiast w gminie Gorzków dotyczyły one także 13 rodzin polskich z Chorupnika (53 osoby) i 5 rodzin z Piask

wojenne z okresu I wojny światowej na Lubelszczyźnie, „Annales UMCS”, Sectio F, vol. LII/LIII, Lublin 1997/1998, s. 265.

¹⁵ W zbiorach Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie znajduje się album niemieckiego oficera Karla Büschera – *Meine Kriegserinnerungen* z lat 1915–1917, który zawiera kilkadziesiąt fotografii obrazujących niemalże kompletnie zniszczone centrum Krasnegostawu – przypis autora.

¹⁶ F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*, s. 100.

¹⁷ Dane za: K. Zieliński, *Żydzi w powiecie...*, s. 138.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie c. i k. Komenda Powiatowa w Krasnymstawie 1915–1918 (dalej APL CK KPwK) sygn. 169. Wykaz wypłacanego zasiłku głowom rodzin ewakuowanych z miejscowości Gozdowo w guberni wołyńskiej, zamieszkałych w obrębie miasta Krasnystaw za luty 1917 r., k. 21–23. Wykazy zapomóg w gminach dla osób ewakuowanych z terenu guberni wołyńskiej za wrzesień 1917, k. 24–38.

Tabela nr 1. Stan zniszczeń wojennych w zabudowie Krasnegostawu w latach 1914–1915.

Miasto Krasnystaw z przedmieściami	Liczba budynków przed wojną			Zniszczone w czasie wojny		
	Mieszkalne	Fabryczne i gospodarcze	Razem	Mieszkalne	Fabryczne i gospodarcze	Razem
Miasto Krasnystaw	168	216	384	68	111	180
Krakowskie Przedm.	71	158	229	8	49	57
Przedm. Lubańki	10	10	20	5	5	10
Przedm. Łany	19	39	49	-	-	-
Przedm. Zakręcie	206	298	504	21	30	51
Przedm. Zastawie	144	291	435	19	69	86
Folwark Lubańki	2	7	9	1	7	8
Razem:	620	1.010	1.630	123	269	392

Źródło: Archiwum Państwowe w Zamościu. Akta miasta Krasnegostawu 1906–1950, sygn. 32. *Straty w budynkach w czasie wojny 1914/1915 spisane w Magistracie miasta Krasnegostawu*, k. 13.

Szlacheckich (11 osób). Podobnie było przy ewakuacji 3 rodzin ze wsi Borówek w gminie Żółkiewka.¹⁹ Część wysiedlonych zakwaterowano w wioskach na Wołyniu, gdzie po przejściu frontu umożliwiono im powrót do rodzinnych miejscowości na przełomie 1916 i 1917 r. Takiej możliwości nie mieli ewakuowani w rejon guberni kijowskiej. Prośby o ich powrót kierowane z urzędów gmin, przynajmniej do końca wojny, okazały się bezskuteczne.²⁰ W sumie w wyniku działań wojennych, ewakuacji i szerzących się chorób, powiat krasnostawski poniósł dość duże straty demograficzne. O ile przed wojną mieszkało tu 126 276 mieszkańców, a w samym Krasnymstawie 8 279, to według austriackiego spisu powszechnego, przeprowadzonego w połowie 1916 r., w powiecie zamieszkiwały już tylko 94 744 osoby, z czego tylko 5 116 w Krasnymstawie. Największe straty odnotowano w gminach: Czajki, Gorzków, Łopiennik, Turobin i Żółkiewka. Nie były one natomiast widoczne w gminie Izbica i wiejskiej gminie Krasnystaw.²¹

Niemieckie oddziały po zajęciu powiatu stacjonowały przez szereg kolejnych tygodni nie tylko w Krasnymstawie, ale także na terenie kilku gmin powiatu, którymi administrowano sposobem okupacyjnym, a to dlatego, że z uzgodnień frontowych pomiędzy sojusznicznymi armiami wynikało, że obszar śród-

¹⁹ APL CK KPwK, sygn. 169. Spis wygnańców z Lubelszczyzny. Gmina Gorzków i Żółkiewka k. 47–51.

²⁰ APL CK KPwK, sygn. 20. Zaświadczenia Urzędu Gminy w Gorzkowie i Żółkiewce dotyczące stanu majątkowego osób ewakuowanych do Rosji i prośby o ich powrót z czerwca 1918 r., k. 1–19.

²¹ APL CK KPwK, sygn. 19. Spis miejscowości powiatu krasnostawskiego, k. 15 oraz *Rocznik statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1913*, Warszawa 1914, s. 19–20.

kowej Lubelszczyzny, od Wisły do Piask i Trawniki włącznie podlegał 4 Armii austro-węgierskiej, a położone dalej na wschód tereny powiatu krasnostawskiego w całości podlegały okupacji wojsk niemieckich.²² Niemieckie panowanie w powiecie zapisało się w pamięci mieszkańców w ponury sposób z powodu brutalnie dokonywanych masowych rekwizycji inwentarza żywego oraz egzekucji osób podejrzewanych o szpiegostwo.²³ Niemcy bardzo szybko zabezpieczali na zajęтым terenie swoje interesy zarówno militarne, jak i gospodarcze. Już 28 czerwca 1915 r. dowództwo wojsk kolejowych współdziałających z „Armią Bug” podjęło decyzję o budowie kolejki wąskotorowej (Feldbahn) o rozstawie szyn 600 mm na trasie Bełżec–Zamość–Wólka Orłowska–Krasnystaw–Trawniki, dla lepszego zaopatrzenia armii niemieckich atakujących w widłach rzeki Wisły i Bugu. Następnego dnia jej budowę rozpoczęła niemiecka 7 Kompania Kolejowa (Eisenbahnkompagnie). Tempo prac było imponujące, między innymi za sprawą użycia ogromnych mas rosyjskich jeńców, doprowadzonych bezpośrednio z frontu. W dniu 1 sierpnia 1915 r. linia kolejki dotarła do Zamościa. Od Wólki Orłowskiej do Krasnegostawu wykorzystano w budowie nasyp po wojskowej rosyjskiej kolejce wąskotorowej, rozebranej w czerwcu 1915 r. przez stopniowo ewakuujących się Rosjan. 28 sierpnia 1915 r. budowa kolei dotarła do Trawniki, gdzie też usytuowano komendanturę 104 Feldbahn Betriebskompagne, odpowiedzialnej za eksploatację wąskotorowej kolei polowej.²⁴

Po opuszczeniu terenów Królestwa Polskiego przez wojska rosyjskie, doszło do uzgodnień pomiędzy dowództwami armii państw centralnych w zakresie podziału stref okupacyjnych. Ostatecznie 4 września 1915 r. przesądzono, że środkowa i południowa część Lubelszczyzny wejdzie w skład utworzonego rozporządzeniem Naczelnego Wodza c. i k. Armii Austro-Węgier z 25 sierpnia 1915 r. – Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Polsce (Militär General Gouvernement in Polen). Z dniem 1 września 1915 r. wyznaczono na jego siedzibę Kielce, ostatecznie jednak z dniem 1 października 1915 r. siedzibą Generalnego Gubernatorstwa został Lublin. Równoległe z utworzeniem centralnych struktur okupacyjnych, władze austriackie ustanowiły w części Lubelszczyzny władze terenowe, powołując kolejne komendy powiatowe w: Lublinie, Lubartowie, Nowej Aleksandrii (Puławy), Krasnymstawie i w Zamościu.²⁵ Formalnie były one do 17

²² Archiwum Państwowe w Lublinie c. i k. Komenda Powiatowa w Lublinie 1915–1918 (dalej APL CK KPwL), sygn. 35. Skizze der Etappenbezirke 4 Armme, k. 31.

²³ Relacja ustna (z kwietnia 1994 r.) Stanisława Fornala z miejscowości Dobryniów w gm. Lopiennik – w zbiorach autora; F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*, s. 100.

²⁴ Zdjęcia z albumu Karla Büschera – *Meine Kriegserinnerungen*. H. Chwedyk, *Koleje wąskotorowe Ordynacji Zamojskiej*. Zamość 2006, s. 39.

²⁵ Komendy powiatowe w Biłgoraju i Janowie Lubelskim utworzono 28 czerwca 1915 r., a komendy w Chełmie, Hrubieszowie (zwanym początkowo Grubieszów) i Tomaszowie dopiero 14 czerwca 1916 r. – za A. Hausner, *Die Polenpolitik...*, s. 65, J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...*, s. 72.

kwietnia 1917 r. zwane „komendami obwodowymi”, po czym zaczęto je nazywać „komendami powiatowymi”. Zmiana nazewnictwa nie była istotna dla ich kompetencji ani struktury organizacyjnej, stąd też najczęściej w historiografii polskiej powszechnie określa się je jako powiatowe, przez cały okres ich urzędowania.²⁶

Funkcjonującą od 11 września 1915 r. krasnostawską c. i k. Komendę Powiatową początkowo ulokowano w jednej z ocalałych kamienic przy dawnej ul. Powiatowej, a po opuszczeniu Krasnegostawu przez Niemców jej siedzibą, aż do końca wojny, stał się budynek starostwa powiatowego. Kompletowanie głównego trzonu obsady personalnej komendy trwało do końca września tego roku. 11 września 1915 r. stanowisko komendanta objął 51-letni austriacki oficer ppłk Johann Schuberth. Jego zastępca major Aleksander von Jasiński stawiał się w komendzie dwa dni wcześniej.²⁷ Znacznie większe trudności nastąpiły w obsadzeniu niższych stanowisk administracyjnych, zwłaszcza inspektorów finansowych i podatkowych. Organizacja wewnętrzna krasnostawskiej komendy, podobnie jak w innych funkcjonujących po prawej stronie Wisły, oparta została głównie na instrukcji komendy etapów 1 Armii z 9 października 1914 r., aprobowanej następnie przez Naczelną Komendę Etapów. Przedstawiała się ona następująco:

1) Oddział Wojskowy (Militärabteilung), w którego skład wchodził: adiutant, komendant żandarmerii polowej, oficer wywiadu, kierownik służby administracyjno-ekonomicznej, cenzor wojskowy i oficer prowiantowy.

2) Oddział Administracyjny (Verwaltungabteilung) dzielący się na:

a) Wydział Cywilny (Zivilabteilung), który tworzyli: kierujący cywilny komisarz z 2 pomocnikami, referent handlowy, referent rolny, inżynier powiatowy, lekarz weterynarz, powiatowy inspektor szkolny oraz referent do spraw leśnictwa.

b) Wydział Finansowy (Finanzabteilung), który składał się z kierującego nim referenta, 4–5 urzędników podatkowych oraz 2 urzędników kasowych.

3) Sąd Wojskowy (Militärgericht) i podległy mu Areszt Polowy (Feldarrest).²⁸

²⁶ Zmiana nazewnictwa polegała na jego dostosowaniu do języka polskiego i była wykonaniem dyspozycji wynikającej z zarządzenia Wojskowego Generał Gubernatora nr 40, V. Bl VIII z 17 kwietnia 1917 r. – za APL CK KPwK, sygn. 5. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Powiatowej w Krasnymstawie nr 5 z 15 maja 1917 r., k. 27.

²⁷ Miał znacznie bliżej, gdyż rozkazem Naczelnej Komendy Etapów został służbowo przeniesiony do Krasnegostawu z Kielc, natomiast Schuberth na miejsce nowego przydziału służbowego podróżował z miejscowości Fürtitz obok Villach w Austrii – za APL CK KPwK, sygn. 41, Offene Order, k. 4 i 6.

²⁸ Struktura organizacyjna komendy według: J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...* s. 28, J. Kus, *Wstęp do inwentarza zespołu c. i k. Komenda Powiatowa w Janowie Lubelskim*, rękopis w Archiwum Państwowym w Lublinie oraz W. Zyśko, *Wstęp do inwentarza zespołu K. u. K Kre-*

Z komendą współdziałał, mieszczący się w Krasnymstawie przy ul. Pocztowej, Urząd Pocztowy i Telegraficzny (Post und Telegrafenam). Językiem urzędowym komendy był język niemiecki, będący także językiem służbowym w c. i k. armii, przy czym w niektórych komórkach komendy sporadycznie dopuszczalny był język polski. Ogłoszenia i Dzienniki Urzędowe drukowane były dwujęzycznie²⁹. Na czele komendy powiatowej stał komendant (Kreiskommandant), mianowany przez Naczelną Komendę Armii, głównie spośród oficerów sztabowych w stopniu podpułkownika lub pułkownika. Bezpośrednio zależny był od Wojskowego Generala Gubernatora, ale w rzeczywistości to rozkazy płynące z Naczelnej Komendy Armii były dla niego wiążące, a których wykonanie nadzorowała kancelaria Generalnego Gubernatora.³⁰ Naczelna Komenda Armii podejmowała decyzje personalne nie tylko w stosunku do komendanta i jego zastępcy, ale decydowała także o obsadzie innych ważniejszych stanowisk w komendzie.

Komendant reprezentował całokształt władzy, odpowiadając za wszystkie sprawy wojskowe, administracyjne i gospodarcze na podległym sobie terenie. W zasadzie sprawował nieograniczone rządy według zarządzeń Naczelnej Komendy Armii oraz Gubernatorstwa Wojskowego, mogąc usprawiedliwiać każde swoje posunięcie lub decyzję względami dobra armii i utrzymaniem porządku na jej zapleczu. Wydawał też zarządzenia i okólniki w sprawach organizacyjnych dotyczących powiatu, które były następnie ogłaszane w Dzienniku Urzędowym oraz w formie pisemnych obwieszczeń. Komendantowi powiatu podlegała straż skarbowa, żandarmeria i wojska etapowe znajdujące się na terenie powiatu. Pomocnikiem komendanta był jego zastępca, który oprócz swojego nominalnego obowiązku zastępowania komendanta, odpowiadał za wykonanie szeregu dodatkowych czynności, takich jak: przedkładanie sprawozdań i wniosków, dokonywanie inspekcji stanu gospodarczego i kulturalnego powiatu, redagowanie projektów zarządzeń, okólników i ogłoszeń. Podlegały mu także sprawy paszportowe oraz nadzór nad korespondencją i pismami o charakterze niejawnym. Drugim z kolei pomocnikiem komendanta był komisarz cywilny (Leitender Zivillkommissär), któremu podlegała administracja. Jego rola sprowadzała się na początku okupacji w zasadzie do doradztwa w sprawach administracyjnych, gospodarczych, politycznych oraz wyznaniowych. Z biegiem czasu, w zakresie jego zadań samodzielnych, obowiązkiem stało się także: utrzymywanie stałego kontaktu z partiami

iskommando in Krasnostaw – c. i k. Komenda Powiatowa w Krasnymstawie 1915–1918, rękopis w Archiwum Państwowym w Lublinie.

²⁹ Pierwszy z nich ukazał się w powiecie krasnostawskim z datą 16 października 1915 roku. Od 1 stycznia 1917 r., z powodu braku środków finansowych, dzienniki prawie zaprzestano wydawać, ograniczając się tylko do publikowania w nich szczególnie ważnych zarządzeń – za APL CK KPwK, sygn. 6. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Powiatowej w Krasnymstawie, nr 1 z 16 stycznia 1917 r., k. 1.

³⁰ J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...*, s. 45.

politycznymi i organizacjami społecznymi, nadzór nad funkcjonowaniem gmin i nad utrzymaniem bezpieczeństwa oraz przestrzeganiem przepisów meldunkowych, kontrola nad drukami periodycznymi i listami. Podlegały mu też częściowo sprawy paszportowe, nadzór nad stanem dróg i policją sanitarną. Stanowisko to w krasnostawskiej komendzie objął 52-letni Sigismund Kraus (Zygmunt Kraus) jesienią 1915 r. Od wiosny 1916 r. do pracy na tym etacie został skierowany sekretarz ministerialny Stanisław Piwocki.³¹ Po zmianach administracyjnych jesienią 1916 r. i utworzeniu Krajowego Komisariatu Cywilnego, władza wykonawcza komisarza cywilnego, zarówno w Generalnym Gubernatorstwie, jak i w powiecie, znacznie się wzmocniła.³²

W obszarze okupowanym Austriacy zdelegalizowali wszelkie struktury dotychczasowej władzy z wyjątkiem samorządów gmin wiejskich oraz komitetów obywatelskich. Nie zmieniono organizacji zarządzania gminami, jak również zakresów kompetencji wójtów oraz sołtysów. Najczęściej na stanowiskach wójtów pozostawiono te same osoby, które urząd ten sprawowały w carskiej strukturze administracyjnej. Mimo przewidywań, nie uwidoczniły się w tej materii aspiracje właścicieli dużych dóbr ziemskich do ubiegania się o te stanowiska, choć austriackie władze były bardzo zainteresowane popieraniem takich rozwiązań. W administracji powiatowej Polakom z reguły przyznawano tylko stanowiska w referacie medycznym i weterynaryjnym. W krasnostawskiej komendzie Polacy zatrudnieni byli także w referacie finansowym oraz sądownictwie gminnym. Austriacy anulowali podziały administracyjne związane z wydzieleniem w 1912 r. guberni chełmskiej i przyjęli podział na obwody, zwane od kwietnia 1917 r. powiatami. W granicach sprzed czerwca 1912 r. reaktywowany powiat krasnostawski nadal składał się z 13 gmin (2512 km²) i tylko jednego miasta, nie przywrócono bowiem praw miejskich miastom, którym prawa te władze carskie odebrały po 1870 roku. Były to: Gorzków, Izbica, Tarnogóra, Turobin i Żółkiewka. Przyjęto też wprowadzone jeszcze przez carską administrację zmiany nazw i siedzib gmin. I tak: dawna gmina Częstoborowice funkcjonowała jako Rybczewice, gmina Kraśniczyn jako Czajki, Tarnogóra przeszła do Izbicy, a Siennica Nadolna została zamieniona na Rudkę. Pozostałe gminy to: Fajstławice, Gorzków, Izbica, Krasnystaw, Łopiennik, Rudnik, Turobin, Wysokie, Zakrzew i Żółkiewka.³³

³¹ APL CK KPwL, sygn. 35. Dislokation der Truppen und Anstalten im Gouvernementbe-
reiche. Personalicht April 1917, k. 37, oraz sygn. 42. Lista płac c. i k. Komendy Obwodowej
w Krasnymstawie za m-c październik 1915 r., k 1.

³² J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...*, s. 74.

³³ W. Ćwik i J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego i podziałów administra-
cyjnych*, Lublin 1976, s. 105 i 116. Jedyna zmiana terytorialna, która nastąpiła w trakcie okupa-
cji, polegała na włączeniu do miasta Krasnegostawu miejscowości z wiejskiej gminy Krasnystaw,
mianowicie: wieś Góry oraz wieś i folwark Zadwórze. Zmiana odbyła się na mocy rozporządzenia
Generał Gubernatora z dnia 29 stycznia 1917 r. z mocą obowiązującą od 1 lipca 1917 r. – za APL

Struktura organizacyjna krasnostawskiej komendy ulegała w kolejnych latach zmianom, co było pewną prawidłowością w stosunku do zmian w innych komendach, a przede wszystkim w organie nadrzędnym, jakim było Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie. Ciężko było też dopasować kadrę urzędniczą, której zasadniczy trzon został skierowany do Krasnegostawu głównie z Galicji. Z nieznanym do końca przyczyn rotacja kadry była dość duża. W pewnym momencie wydano nawet rozkaz wewnętrzny o prawidłowym sposobie pisania imion i nazwisk wojskowych oraz urzędników komendy narodowości węgierskiej, czeskiej i polskiej.³⁴ Największa zmiana w organizacji Komendy Powiatowej w Krasnymstawie nastąpiła po reorganizacji z dniem 1 sierpnia 1916 r. Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie. Nowe rozwiązania były podyktowane głównie potrzebą spójnego współdziałania z organem nadrzędnym.³⁵ Odtąd w skład krasnostawskiej komendy wchodziło pięć oddziałów:

- I. Oddział Wojskowy (Militärabteilung).
- II. Oddział Administracyjny (Verwaltungsabteilung).
- III. Komenda Oddziału Żandarmerii Polowej (Feldgendarmarieabteilungskommando).
- IV. Sąd Wojskowy (Militärgericht) z aresztem polowym.
- V. Sąd Powiatowy (Kreisgericht).

Ponadto komendzie powiatowej podlegały: oddziały wojskowe stacjonujące na terenie powiatu (Kreistruppen), Komenda Wojskowa Stacji (Militärstationskommando), Urząd Pocztowo-Telegraficzny (Etappenpost und Telegraphenamnt) oraz szpitale.

Zajmujący najważniejsze miejsce w strukturze komendy Oddział Wojskowy składał się z następujących komórek organizacyjnych:

1. Adiutantura (Adjutantur).
2. Służba Wywiadowcza (Nachrichtendienst)³⁶.
3. Oddział Sztabowy (Stabsabteilung).
4. Wydział Techniczny (Technische Abteilung).
5. Oddział Rolny (Landwirtschaftliche Abteilung).

CK KPwK, sygn. 6. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej w Krasnymstawie nr 2 z 3 lutego 1917 r., k. 11.

³⁴ *Ibid.*, k. 13.

³⁵ J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...*, s. 73 i 80.

³⁶ Została objęta z dniem 1 września 1916 r. dalszą reorganizacją. W Lublinie, Zamościu, Kielcach, Radomiu, Piotrkowie, Miechowie oraz w Krasnymstawie utworzono biura wywiadowcze obejmujące po kilka powiatów. Od samego początku działania najpierw komórki wywiadowczej, a potem biura, kierownikiem służby wywiadowczej w Krasnymstawie był kpt. Władimir Nyczaj, którego zastępował między innymi por. August Mroczkowski – za APL CK KPwK, sygn. 78. Nachrichtendienst des k. u. k. Kreiskommando in Krasnostaw. k. 1–6 oraz J. Lewandowski *Królestwo Polskie...*, s. 74.

6. Oddział Grobów Wojennych (Kriegsgräberabteilung).
7. Duszpasterstwo Wojskowe (Militärseelsorge).
8. Wydział Surowcowy (Rohstoffabteilung).
9. Rachuba i Kasa z Likwidaturą (Rechnung und Kassadienst - Liquidatur).

W skład Oddziału Administracyjnego wchodziły:

1. Referat Polityczny (Politische Referat).
2. Referat Wyznaniowy i Szkolny (Kults und Schulreferat).
3. Referat Przemysłowy (Gewerbereferat).
4. Powiatowy Urząd Pośrednictwa Pracy (Kreisarbeitvermittlungsamt).
5. Referat Sanitarny (Sanitätsreferat).
6. Referat Weterynaryjny (Veterinärreferat).
7. Wydział Finansowy (Finanzabteilung).
8. Referat Handlowy (Kamerzielles Referat).

Do nowego podziału dostosowano też miesięczną i roczną sprawozdawczość kierowaną z komend powiatowych do kancelarii General Gubernatora w Lublinie.³⁷ Do końca wojny zmieniano jeszcze kilkakrotnie struktury referatów, głównie gospodarczych, co wiązało się z kurczącym się rynkiem surowców i płodów rolnych. Nastąpiły też zmiany personalne w kierownictwie krasnostawskiej komendy powiatowej. Z dniem 27 lutego 1917 r. ppłk. Szubertha na stanowisku komendanta zastąpił ppłk Heinrich Edler von Mitter, który od grudnia 1916 r. pełnił obowiązki zastępcy komendanta, w miejsce awansowanego do stopnia ppłk. Aleksandra von Jasińskiego.³⁸ Zastępcą Mittera został mjr Marian Burzmiński. Oficer ten tylko przejściowo pełnił swoje obowiązki, gdyż z dniem 24 kwietnia 1917 r. został przeniesiony do służby w Komendzie Powiatowej w Dąbrowie.³⁹ Jego miejsce zajął najpierw mjr Stanisław Żurawski, a następnie mjr Antoni Furmankiewicz. W praktyce, w razie nieobecności kierownictwa, bardzo często obowiązki zastępcy sprawował kpt. Franz Bartonec – szef Adiutantury Oddziału Wojskowego⁴⁰.

³⁷ APL CK KPwK, sygn. 173. Neue Form Monatsberichte aus 7 Dezember 1916, k. 72.

³⁸ Ppłk Szuberth został skierowany na front wschodni, gdzie objął dowództwo 57 pułku piechoty – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie (w oryginale Militär General Gouvernement in Lublin). Sprawozdania miesięczne Komendy Powiatowej w Krasnymstawie (dalej AGAD MGGL SM KPK). sygn. 2010. Personalien der Mil. Sektion am Feber 1917, k. 101 oraz APL CK KPwK, sygn. 6. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej w Krasnymstawie nr 4 z 15 marca 1917 r. Ogłoszenie o zmianie na stanowisku i podziękowanie w formie oświadczenia do obywateli powiatu ze strony ustępującego komendanta. k. 14.

³⁹ AGAD MGGL SM KPK. sygn. 2010. Monatsbericht Sektion Militärabteilung am April 1917. k 4.

⁴⁰ APL CK KPwK, sygn. 80. Miesięczne wykazy korzystających z kasyna oficerskiego, k. 21–78.

Wojskowi skierowani do służby w komendzie, z tytułu szarży i stanowiska, mieli zagwarantowane od stopnia chorążego (Fähnrich) wzwyż pomoc socjalną w postaci kwatery. Ponieważ zakwaterowanie w siermiężnych warunkach krasnostawskich koszar nie odpowiadało przyzwoitym standardom, praktycznie wszyscy wynajmowali pokoje, głównie na terenie miasta i na jego przedmieściach u osób dość dobrze sytuowanych.⁴¹ Z przywileju tego korzystali także sędziowie oraz wysocy rangą pracownicy cywilni. Obiady spożywano w kasynie oficerskiej, które zapewne mieściło się w centrum miasta, ale jego lokalizacja nie jest po dzień dzisiejszy znana. Etatowo komenda liczyła w 1916 r. około 40 osób, ale już pod koniec 1917 r. rozrosła się aż do 70, z czego 10 osób to pomocnicy urzędników, sekretarki i sekretarze.⁴² Wspomniana wcześniej rotacja personalna być może po części była inspirowana przez samych urzędników i wojskowych. Dla typowych oficerów sztabowych pobyt w zniszczonym i niemającym praktycznie żadnych atrakcji mieście, jakim był Krasnostaw, wiał nudą podobną do tej spotykanej już w prowincjonalnych garnizonach małych miasteczek Galicji. Natomiast dla oficerów, którzy mieli za sobą przeszłość frontową, a zwłaszcza zimę 1914 r. w Karpatach, była to swoista oaza spokoju, w której nie było, przynajmniej do wiosny 1918 r., większych problemów z ludnością miejscową.

II. DZIAŁALNOŚĆ WŁADZ OKUPACYJNYCH W POWIECIE

1. Zarządzenia w obszarze okupowanym

Zarządzenia organizacyjne władz okupacyjnych, które zostały wprowadzone na terenie powiatu krasnostawskiego, nie różniły się od obowiązujących z początkiem 1915 r. na okupowanych terenach obecnego województwa świętokrzyskiego.⁴³ Przewidywały one utrzymanie podatków, kontrybucje, rekwizycje i działania służące bezpieczeństwu, między innymi przy pomocy sądownictwa polowego z prawem do orzekania w trybie doraźnym.⁴⁴ Na terenach oku-

⁴¹ Między innymi u adwokata Piechowicza, wicestarosty Chomczyńskiego, czy też u Hendygierego, który był od 1917 r. dyrektorem filii banku w Krasnymstawie – za APL CK KPwK, sygn. 72. Consygnation über die der Gemeinde Krasnostaw für den Monat April 1918 ausbezahlten Unterkunfts. k. 96–98.

⁴² AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2010. Z zestawienia narodowościowego sporządzonego na dzień 27 grudnia 1917 r. wynika, że w krasnostawskiej komendzie było tylko 14 Niemców i aż 18 Polaków, a w tym 2 polskich Żydów. Pozostali to głównie Bośniacy, k. nr 23.

⁴³ Szerzej o organizacji pierwszych komend obwodowych i pierwszych zarządzeniach okupacyjnych w artykule J. Lewandowskiego, *Austro-Węgry wobec sprawy polskiej w czasie I wojny światowej. Początki zarządu okupacyjnego w Królestwie*, [w:] „Przegląd Historyczny”, t. 66, R. 1975, s. 402–408.

⁴⁴ J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...*, s. 20.

powanych wykładnią zasad organizacyjnych były austriackie ustawy, natomiast w praktyce stosowano się do rozporządzeń Naczelnego Wodza i rozporządzeń Naczelnej Komendy Armii (w skrócie AOK – Armeoberkommando) ogłaszanych w Dzienniku Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, wydawanym w niemieckiej i polskiej wersji językowej.

Nowe władze zakazały używania w życiu publicznym, zarówno w mowie, jak i na piśmie, języka rosyjskiego. Konsekwencją tego zarządzenia była zmiana nazewnictwa między innymi miast, ulic, urzędów, szkół i sztyldów sklepowych. Na terenie powiatu czynność ta miała być wykonana do 30 listopada 1915 roku.⁴⁵ Pozostawiono jednak w obiegu rosyjskiego rubla, i to zarówno w złotej monecie, jak również w papierowym banknocie⁴⁶. Jednocześnie anulowano wszystkie zobowiązania finansowe wobec imperium Romanowów, ale z drugiej strony zlikwidowano też wszelkie dochody obywateli ze skarbu państwa, uzyskiwane na mocy już nieobowiązujących carskich przepisów. Na transformacji finansowej niewiele utraciły banki oraz miejskie i gminne kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, a to za sprawą pozostawienia w obiegu waluty rosyjskiej. Przejęto majątek państwowy w postaci dóbr ziemskich, lasów i fabryk, które oddano w zarząd utworzonej 25 lutego 1915 r. Dyrekcji Leśnej (Forstdirektion), wspólnej dla całej okupacji, podporządkowanej Komendzie Etapów 6 Armii, z siedzibą w Radomsku. W związku z wnioskami z urzędniczej lustracji większych kompleksów leśnych, dyrekcję tę jeszcze tego roku przeniesiono do Cieszyna i podporządkowano mającej tam siedzibę Naczelnej Komendzie Etapów⁴⁷.

Austriacy znieśli obowiązek obchodzenia rosyjskich świąt państwowych. Zmieniono kalendarz, przestawiono czas na środkowoeuropejski, a z dniem 15 grudnia 1915 r. na terenie powiatu krasnostawskiego wprowadzono także godzinę policyjną.⁴⁸ Kolejne rozporządzenia dotyczące spraw meldunkowych i podróży przywiązały dość mocno obywateli do swojego miejsca zamieszkania, gdyż dozwolony był tylko ruch w obrębie obwodu (powiatu), a handel targowy tylko w wyznaczone dni i w wyznaczonych miejscowościach. Wyjazd poza powiat wymagał posiadania dowodu osobistego i wydania paszportu podróznego.

⁴⁵ APL CK KPwK, sygn. 2. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej w Krasnymstawie nr 2 z 17 listopada 1915 r., k. 5.

⁴⁶ Rosyjski rubel był nadal mocną walutą. W tym okresie jego przelicznik był następujący w stosunku do austriackiej korony: 1 rubel w złocie = 2,50 korony, 1 rubel papierowy lub srebrny = 2 korony, 1 kopiejka = 2 halerze – za APL CK KPwK, sygn. 2. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej w Krasnymstawie nr 2 z 17 listopada 1915 r., k. 7.

⁴⁷ J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...*, s. 34.

⁴⁸ Zmianę kalendarza oraz zmianę czasu wprowadzono w związku z Rozporządzeniem Naczelnego Wodza z 23 kwietnia 1915 r. dotyczącym zaprowadzenia kalendarza gregoriańskiego i czasu środkowoeuropejskiego, jak też mówiącym o zniesieniu tzw. galówek, czyli rosyjskich świąt państwowych – za APL CK KPwK, sygn. 1. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej w Krasnymstawie nr 1 z 16 października 1915 r., k. 5.

Podróże w obszar niemieckiej okupacji były zabronione, podobnie jak w obszar przyległy do działań frontowych. Wprowadzono zakaz handlu końmi i świniami konsumpcyjnymi oraz zakaz wywozu większości towarów pochodzących z produkcji rolnej poza obręb powiatu. Pojawiła się cenzura prasy i wydawnictw, specjalnym nadzorem objęto także oświatę.⁴⁹ W odróżnieniu od dotychczasowych carskich przepisów, usankcjonowano równouprawnienie w zakresie kultywowania wyznań religijnych, jednak tylko tych dozwolonych na terenie monarchii. Ponieważ jednak występowały w niej niemalże wszystkie rozpowszechnione w Europie, nie było więc powodów do powstawania na tym tle ograniczeń czy konfliktów. Uregulowano też kwestie związane z czynnościami urzędów stanu cywilnego, które to powierzono związkom wyznaniowym reprezentowanym przez rady i kancelarie parafialne oraz wójtom gmin. Piętrzone jednak problemy związane ze zmianą nazw miejscowości o typowo rosyjskim brzmieniu. Mimo apelacji środowisk miejskich, zachowano rosyjskie brzmienie nazwy miasta Krasnystaw (Krasnostaw) i dopiero po licznych prośbach i petycjach zmieniono nazwę Łopiennik Ruski na Łopiennik Dolny, a Łopiennik Lacki na Łopiennik Górny⁵⁰.

2. Organizacja spraw wojskowych i bezpieczeństwa publicznego

W rejonie miasta Krasnegostawu ochronie podlegały tylko nieliczne obiekty. Były to: budynek komendy powiatowej i usytuowany w jej pobliżu drewniany most na rzece Wieprz, następnie Wydział Sztabowy komendy ulokowany w zabudowaniach przy obecnej ul. Kościuszki oraz sąsiadujące z nim budynki koszar wojskowych (zwane „Kozackimi koszarami”), w których zakwaterowano część żołnierzy batalionu etapowego. Tuż obok mieściły się stajnie dla około 30 koni, będących w dyspozycji dowództwa batalionu i oficerów komendy. Pozostała część batalionu zajmowała kwatery w zabudowaniach klasztoru pojezuickiego, mieszczących się obok kościoła pod wezwaniem św. Franciszka Ksawerego oraz na ul. Kadetów (obecna Kościuszki), w kwaterach wynajmowanych od prywatnych właścicieli. Dziedziniec przez kościołem, który swoim kształtem nie zmienił się po dzień dzisiejszy, służył za plac apelowy do przeprowadzania musztry.

⁴⁹ Opiswane zarządzenia opublikowano w Dzienniku Urzędowym. Cenzurę prasy i nadzór nad oświatą wprowadzono zgodnie z Rozporządzeniem Naczelnego Wodza z 7 marca 1915 r. dotyczącym sztuki drukarskiej oraz Rozporządzeniem z tego samego dnia dotyczącym spraw oświaty – za J. Lewandowski, *Królestwo Polskie...*, s. 32.

⁵⁰ Za F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*, s. 100. Autor nie podaje daty zmiany. Nowych nazw używano już w lipcu 1916 r. – za APL CK KPwK, sygn. 155. Pokwitowania zryczałtowanego wynagrodzenia dla nauczycieli szkół ludowych za miesiąc lipiec 1917 r., k. 1–3, choć w austriackim spisie z połowy 1916 r. nadal występuje stare nazewnictwo.

Posterunki wartownicze były wystawiane także przed składem paliw przy ul. Ciesarskiej.⁵¹ W miarę stały kadrowo, liczący około 30 osób, pododdział pełnił służbę w areszcie polowym, który utworzono w obiektach dawnego carskiego więzienia przy ul. Poniatowskiego. Wojskowi byli też przydzielani do pracy w stacji hodowli koni utworzonej w rządowym majątku „starostwo”, mieszczącym się przy obecnej ul. Sikorskiego, którego dzierżawcą była wpływowa krasnostawska rodzina Radomyskich. Na terenie innych miejscowości powiatu nie stacjonowały na stałe żadne inne oddziały wojskowe. Okresowo natomiast, w ramach realizowanych zadań, koszarowano w różnych miejscowościach pododdziały ochrony kolei, które od jesieni 1918 r. dodatkowo wystawiały posterunki mostowe na ochraniającej linii kolejowej.⁵²

Początkowo krasnostawski garnizon wojskowy tworzyły dwie kompanie i sztab 212 Zapasowego Batalionu Landsturmu⁵³ (Landsturm-Etappenbataillon № 212). Trzecia kompania tegoż batalionu stacjonowała w Zamościu. Latem 1916 r. batalion wraz ze sztabem liczył 364 żołnierzy, z czego 231 osób byli to Polacy, także narodowości żydowskiej, pochodzący głównie z terenów Galicji⁵⁴. Wojskowe władze austriackie zgadzały się także na dobrowolne wstąpienie do wojsk „zapasowych” obywateli polskich z terenów okupowanych. Na początku okupacji austriacki batalion, jeszcze w niepełnym składzie (274 żołnierzy), zajmował się głównie eskortowaniem jeńców rosyjskich, których liczbę władze krasnostawskiej komendy szacowały aż na około 1 600 tylko w samym rejonie Krasnegostawu i na jego przedmieściach.⁵⁵ Kwaterowano ich w prowizoryczny sposób, najczęściej pod gołym niebem i jednocześnie w fatalnych warunkach sanitarnych, grożących spowodowaniem wybuchu chorób zakaźnych. Część żołnierzy rosyjskich skierowano do budowy kolei szerokotorowej, biegnącej z Bełzca do Rejowca, umieszczając ich w roboczych, ruchomych grupach pracy, będących do dyspozycji kompanii budowy kolei (Eisenbahnkompagne № 10) oraz do załadunku materiałów potrzebnych na front, które transportowano

⁵¹ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Situationsplan der Stadt Krasnostaw am 1 September 1918. k. 49–50.

⁵² APL CK KPwL, sygn. 42. Eisenbahnsicherung im Militärgeneralgouvernementbereich am Oktober 1918. k. 29.

⁵³ W armii austro-węgierskiej w czasie wojny występowały trzy rodzaje wojsk: I wojska liniowe – czyli oddziały stworzone na bazie stacjonarnych i rezerwowych korpusów, II Obrona Kraju (Landschutz) nieustępująca generalnie w wyszkoleniu i uzbrojeniu wojskom liniowym oraz wojska III rzutu Landsturm – czyli pospolite ruszenie złożone ze zmobilizowanych rezerwistów do sześćdziesiątego roku życia. Landsturm posługiwał się starymi karabinami lub też zdobycznymi rosyjskimi i nie posiadał na wyposażeniu broni maszynowej – przypis autora.

⁵⁴ AGAD MGGL SM, sygn. 2009. Ausweis über die Mannschaft des k. k. Landst. Etappen Bat. № 212 nach Sprache und Konfessionen. k. 25.

⁵⁵ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Materiale Situationsmeldung des k. u. k. Kreiskommandos in Krasnostaw am 23 Oktober 1915. k. 220.

głównie podwodami konnymi.⁵⁶ Sytuację z jeńcami rozwiązano dopiero pod koniec 1915 r. po wybudowaniu centralnego obozu jenieckiego w Lublinie na terenie rosyjskich koszar, przy obecnej ul. Kraśnickiej. Po skurczeniu się frontu robót, na początku 1917 r. na obszar monarchii z terenu Lubelszczyzny przetransportowano około 6500 nadmiaru jeńców rosyjskich⁵⁷.

Oprócz służby wartowniczej, żołnierze garnizonu krasnostawskiego wspierali żandarmerię w przeprowadzaniu rekwizycji oraz uczestniczyli w rewizjach i początkowo także w poszukiwaniu porzuconego sprzętu wojennego, amunicji i materiałów wybuchowych. Po utworzeniu trzech nowych komend powiatowych (w Chełmie, w Hrubieszowie i w Tomaszowie), 212 batalion został przeniesiony z Krasnegostawu do Tomaszowa Lubelskiego, latem 1916 r., a w jego miejsce skoszarowano tu sztab oraz 1 i 2 kompanię 508 zapasowego batalionu landsturmu, po czym wiosną 1917 r. dołączono do niego jeszcze 3 kompanię. Ze względu na trudności kwaterunkowe, 4 kompanię wspomnianego batalionu rozlokowano w rejonie Janowa Lubelskiego.⁵⁸ Wówczas stan etatowy batalionu, oddanego pod dowództwo ppłk. Viktora Perziny, sięgnął aż 700 żołnierzy, których w znacznej mierze przydzielono do służby na terenie powiatu przy nadzorze kompanii jenieckich i oddziałów roboczych. Batalion liczył: 84 Austriaków, 4 Polaków, Słowaka, Węgra i aż 611 Czechów.⁵⁹ W drugiej połowie 1918 r. w Krasnymstawie okresowo stacjonowała także 1 kompania 507 zapasowego batalionu landsturmu oraz jedna z kompanii 26 pułku piechoty.

Pod koniec okupacji krasnostawski garnizon liczył zaledwie 147 żołnierzy landsturmu, ponieważ w mieście pozostawiono tylko 1 kompanię 508 batalionu, natomiast 2 i 3 kompanię przesunięto wczesną wiosną 1918 r. do Janowa Lubelskiego, a stacjonującą w tym mieście 4 kompanię do Zaklikowa.⁶⁰ Na terenie powiatu stacjonowały: pododdział ochrony kolei dowodzony przez por. Franza Medunę (Landsturm Eisenbahn Sieher Abteilung № 16), który od początku 1916 r.

⁵⁶ Były one lokowane wzdłuż budowanej linii kolejowej w miejscowościach: Bzite, Krupcu (2), Wimcentowie i Siennicy Nadolnej. W sumie w pierwszych latach okupacji na terenie powiatu utrzymywano maksymalnie 26 ruchomych grup pracy oraz kompanii dowozu na front materiałów, w których pracowało około 1800 jeńców. Na wyposażeniu obozów były konie pociągowe i wozy konne – za AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Monatsbericht Militärabteilung des k. u. k. Kreis-komandos in Krasnostaw am April 1917. k. 17.

⁵⁷ AGAD MGGL, Akta Sztabu Generalnego. sygn. 59. Pismo w sprawie ochrony kolei nr 5800 z 16 grudnia 1916 r., k. 212.

⁵⁸ AGAD MGGL, Akta Sztabu Generalnego sygn. 59. Wykaz oddziałów wojskowych stacjonujących na terenach okupowanych oraz oddziałów ochrony kolei na Lubelszczyźnie z 3 stycznia 1917 r., k. 180 i 255.

⁵⁹ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2010. Nachweis des Verpflegsstande nach Religionen und Sprachen K. k. Landsturm Etappenbatalien № 508 für I Quartal 1917, k. 28.

⁶⁰ APL CK KPwK, sygn. 77. Gelderfordernisafsatz für Monat September 1918, k. 17 oraz APL CK KPwL, sygn. 35. Kriegsgleiderung er dem Militärgeneralgouvernements unterstehenden Kommandos, Truppen und Anstalten. Marz 1918, k. 25.

do połowy 1918 r. ochroniał 65-kilometrowy odcinek kolei od Rejowca po Zamość.⁶¹ Licząca 2 oficerów i 161 żołnierzy wzmocniona kompania początkowo była skoszarowana w majątku ziemskim w Orłowie, a następnie od wiosny 1917 r. w Tarnogórze, gdzie w sąsiadującej z nią Izbicy zbiegała się linia kolejki wąskotorowej z szerokotorową.⁶² Jesienią 1918 r. znacznie rozszerzono obszar ochrony kolei przypadający oddziałowi krasnostawskiemu, dodając mu odcinek Chełm–Dorohusk (granica okupacji) oraz obowiązek wystawienia posterunków ochrony mostów na odcinku Rejowiec–Zawada (w Żulinie, Bzitem, Krupcu, Siennicy Nadolnej, Tuligłowach oraz w Wólce Orłowskiej). Posterunki ochrony mostów utrzymywano do ostatnich dni okupacji, a siedzibę oddziału przeniesiono do Izbicy.⁶³ Nie jest wykluczone, że wzmocnienie ochrony kolei było działaniem zabezpieczającym na wypadek potrzeby przerzucenia sprawnych bojowo oddziałów, celem opanowania sytuacji w rejonach wzrostu niezadowolenia ludności miejscowej, a także ewakuacji okupacyjnej kadry dowódczej w obliczu coraz bardziej realnych buntów i dezercji w wojsku.

W zakresie ochrony wewnętrznej zadania policji państwowej pełniła żandarmeria polowa, podporządkowana komendantowi powiatu, a w dalszej kolejności rejonowej komendzie żandarmerii w Lublinie, na której czele stał mjr Ferdinand Peinlich von Immenburg. Zgodnie z wytycznymi, początkowo komenda krasnostawskiej żandarmerii mieściła się w budynku komendy, lecz rozrost zadań tej ostatniej spowodował przeniesienie siedziby żandarmerii na ówczesną ul. Cesarską, do posesji położonej naprzeciwko składu paliw.⁶⁴ Na obszarze podległym krasnostawskiej komendzie żandarmerii wyznaczono dwa rejony: Krasnystaw i Żółkiewka. Do rejonu Krasnegostawu należały posterunki w następujących miejscowościach: Chełmiec, Krupe, Łopiennik i Żdzanne, a do Żółkiewki – posterunek miejscowy oraz posterunki w miejscowościach: Rybczewice, Turobin i Zakrzew. Na początku 1916 r. zwiększono liczbę posterunków żandarmerii o Gorzków, Izbicę, Rudnik oraz Wysokie⁶⁵.

⁶¹ AGAD MGGL Akta Sztabu Generalnego, sygn. 59. Pismo w sprawie ochrony kolei nr 5800 z 16 grudnia 1916 r., k. 212 oraz APL CK KPwL, sygn. 35. Dislokation der Truppen und Anstalten im Gouvernementbereiche April 1917, k. 37.

⁶² AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2010. Dislokationskize des Kreises Krasnostaw am 30 April 1917, k. 18.

⁶³ Posterunki nazwano imionami sławnych austriackich generałów, jak Hötzendorf czy Kövess, a w Wólce Orłowskiej nawet imieniem cesarza Franciszka Józefa – za APL CK KPwL, sygn. 42. Eisenbahnsicherung im Militärgeneralgouvernementbereich am Oktober 1918, k. 29 oraz F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*, s. 195–196 i 201.

⁶⁴ APL CK KPwL, sygn. 6. Dislokation und Besetzung Gendarmererayonskommandos am 28 Oktober 1915, k. 30. Rejon lubelski obejmował teren 7 komend leżących po wschodniej stronie Wisły, pozostałe dwa rejony mieściły się w Radomiu i Kielcach.

⁶⁵ APL CK KPwL, sygn. 6. Verzeichnis der Standorte der Gendarmeriebezirkskommandos und der dazu gehörigen Gendarmeriepostens. MGG Befehl nr 9 am 4 Dezember 1915., k. 119–120.

W połowie 1917 r. na terenie powiatu krasnostawskiego w żandarmerii służyło 139 funkcjonariuszy⁶⁶. Głównymi zadaniami tej służby było: zapewnienie porządku, egzekwowanie zarządzeń komendy, ściganie dezerterów i zbiegłych jeńców wojennych, ściganie osób podejrzanych o przestępstwa. W tym celu były przygotowywane listy gończe, które w szczególnie ważnych przypadkach publikowano na ostatnich stronach Dzienników Urzędowych oraz w formie pisemnych obwieszczeń. Największym jednak problemem, z którym musiała zmierzyć się żandarmeria, była niesłabnąca plaga pospolitego bandytyzmu. Wejście w posiadanie broni w powiecie krasnostawskim nie stanowiło większego problemu. Pola bitew i zapomniane przez służby kwatermistrzowskie miejsca potyczek kusily pozostawionym dobytkiem, stąd też wielu mieszkańców wsi miało ukrytą broń i amunicję. Mimo zakazów i kar niektórzy wykorzystywali ją do bandyckich napadów. Żandarmeria bardzo często organizowała oblawy na bandytów rabujących głównie konie i świnie, których zbycie w nielegalnym obrocie było stosunkowo bardzo łatwe. W celu przeciwdziałania bandytyzmowi władze powiatu wprowadziły drakońskie sankcje, grożące nawet spalaniem wsi wspomagającej bandytów oraz poleciły w 1918 r. wójtom gmin powołać straż nocną, zgodnie z carskimi przepisami z października 1866 r., mimo obowiązywania zasady unikania transformowania rosyjskich regulacji prawnych na obszar okupowany.⁶⁷

Ze względu na zakres obowiązków funkcjonariusze żandarmerii nie cieszyli się żadnym autorytetem wśród ludności miejscowej. Nieliczni Polacy, którzy służyli w tej formacji, nie mieli łatwego życia w kontaktach z miejscową ludnością, która obsypywała ich mocnymi epitetami. 16 stycznia 1917 r. ogłoszono wśród osób zamieszkałych na terenie Generalnego Gubernatorstwa nabór do żandarmerii na 1000 etatów na terenie okupacji. Zaproponowano uposażenie w wysokości 7 koron i 84 halerzy za dzień służby oraz bezpłatne umundurowanie i przydział mieszkania służbowego.⁶⁸ Pozyskanie lokali dla żandarmów odbyło się poprzez eksmisję ludności cywilnej, co również powodowało oburzenie. Warunkiem przyjęcia kandydata była zupełna zdolność do wojennej służby wojskowej i wiek 20–30 lat, „nieskazitelny żywot”, znajomość języka polskiego w słowie i w piśmie oraz zobowiązanie się do co najmniej 4-letniej służby. Te warunki spowodowały, że akcja werbunkowa nie cieszyła się powodzeniem, przynajmniej

⁶⁶ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2010. Nachweis des Verpflegsstande nach Religionen und Sprachen Feldgendarmarieabteilung des k. u. k Kreiskommandos in Krasnostaw am II Semestr 1917, k. 229.

⁶⁷ APL CK KPwK, sygn. 8. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Powiatowej w Krasnymstawie nr 3 z 1 sierpnia 1918 r. Zarządzenie celem skutecznego zwalczania napadów bandyckich. k. 1.

⁶⁸ Płaca dzienna składała się z relatum etapowego 3,90 K, żołdu dziennego 2,74 K oraz dodatku połowego dziennego 1,20 K. – za APL CK KPwK, sygn. 6. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej nr 1 z 16 stycznia 1917 r., k. 3.

na terenie powiatu krasnostawskiego. Na negatywny obraz żandarmerii miało też wpływ to, że ze strony żandarmerii dochodziło do największych nadużyć i brutalności w rewizjach, rewizjach i aresztowaniach. Żandarmi, sprawując nadzór nad aresztami gminnymi, posuwali się do bicia aresztowanych w celu wymuszenia nie tylko zeznań dotyczących zachowań kryminalnych, ale także informacji o działalności politycznej w powiecie.⁶⁹

Żandarmeria współdziałała z wojskową Służbą Wywiadowczą oraz Strażą Skarbową (Finanzwache), która zajmowała się głównie ściąganiem podatków i kontrybucji oraz pilnowaniem respektowania zakazów dotyczących niedozwolonej produkcji i obrotu towarami. Podobnie jak w żandarmerii, obszar podległy krasnostawskiej komendzie powiatowej dzielił się na dwa obwody: w Krasnymstawie i w Żółkiewce. Pierwszemu podlegały posterunki straży skarbowej w Krasnymstawie (dla gminy Krasnystaw, Łopiennik i Rudka), w Izbicy (dla gminy Czajki i Izbica) i w Rybczewicach (dla gminy Fajslawice i Rybczewice). Drugiemu natomiast – posterunki straży w Żółkiewce (dla gminy Rudka i Żółkiewka), Gorzkowie (dla gminy Gorzków i Zakrzew) oraz w Wysokiem (dla gminy Turobin i Wysokie). Również ta formacja ogłosiła w lutym 1917 r. nabór do służby na podobnych zasadach jak żandarmeria, nie uzyskując, przynajmniej na terenie powiatu krasnostawskiego, spodziewanych wyników. Z uwagi na położenie, w powiecie krasnostawskim nie funkcjonowały posterunki służby celnej i granicznej.

Odrębną formacją, która czuwała nad bezpieczeństwem i niosła pomoc poszkodowanym, była ochotnicza straż ogniowa. W Krasnymstawie powstała ona już wiosną 1881 r., a w powiecie pierwsze placówki – na początku XX wieku. Władze austriackie nigdy nie wprowadziły ograniczeń w rozwoju placówek straży, mimo że wiedziały doskonale, iż były one w carskich czasach czynnikiem wspierania polskości tych ziem i takimi nadal pozostają. Utrzymanie straży w gminach opierało się głównie na obowiązującej od dawna tzw. składce ogniowej, do której było zobowiązane każde gospodarstwo. Straż ogniowa w Krasnymstawie, która była ulokowana w tym samym miejscu, gdzie obecnie stoi budynek Komendy Powiatowej Straży Pożarnej, utrzymywała się z dotacji c. i k. komendy powiatowej, która raczej okazjonalnie niż systematycznie, z urzędu przydzielała jej fundusze pochodzące ze ściągniętych kar.⁷⁰ Dobrze zorganizowane placówki miały swoją drewnianą remizę na przechowywanie wozu konnego, wyposażonego w ręczną sikawkę podłączoną do zamontowanej na wozie beczki z wodą. Straż ogniowa nie mogła narzekać na bezczynność. Duże pożary wybuchły 5, 12 i 20 maja 1916 r. w Zastawiu na przedmieściach Krasnegostawu i w Izbicy.

⁶⁹ Szerzej o stosunku ludności i poczynaniach żandarmerii w powiecie za F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*, s. 100–110.

⁷⁰ APL CK KPwK, sygn. 5. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej nr 1 z 1 stycznia 1917 r., k. 1.

Ustalono, że w każdym przypadku ogień został zaproszony z lokomotyw, które przeważnie nie miały na swoich kominach iskrowników, a zabudowania kryte słomianą strzechą były bardzo blisko linii kolejowej.⁷¹

Według austriackiej charakterystyki powiatu na jego obszarze funkcjonowały ochotnicze straże ogniowe, które powstały jeszcze przed wybuchem wojny, w następujących miejscowościach poza obszarem miasta: Fajslawice, Izbica, Wólka Orłowska, Łopiennik, Siennica Różana, Turobin i Żółkiewka.⁷² Brak środków finansowych nie sprzyjał rozwojowi straży ogniowej. Rozkwit tej formacji na terenie powiatu nastąpił dopiero w połowie lat dwudziestych.

PODSUMOWANIE

Austriackie władze okupacyjne dość sprawnie zbudowały w powiecie krasnostawskim wojskową strukturę administracyjną. Niewątpliwie złożyła się na to nie tylko zdolność organizacyjna oficerów i urzędników c. i k. monarchii, ale także początkowo duża sympatia ze strony ludności miejscowej, zmęczonej carskimi czasami i okropnością wojny oraz przerażonej brutalnością żołnierzy niemieckich okupujących powiat w pierwszych tygodniach po przejściu frontu.

Pomimo że na obszarze powiatu nie występowały obiekty o zwiększonym znaczeniu militarnym, to ochrona interesów monarchii, na terenie okupowanym i zarazem na zapleczu frontu, dyktowała potrzebę stałej obecności militarnej żołnierzy landsturm. W porównaniu z innymi powiatami Lubelszczyzny wielkość sił wojskowych w powiecie krasnostawskim była stosunkowo skromna, a pod koniec wojny wręcz szczątkowa. Wówczas to siły zbrojne w krasnostawskim garnizonie i na posterunkach ochrony kolei nie przekraczały 400 żołnierzy. Choć nie były to pododdziały o wysokiej sprawności bojowej, to wspólnie z żandarmerią skutecznie zabezpieczały zaplanowaną eksploatację dóbr i w dużej mierze bezpieczeństwo w powiecie, którego ludność prezentowała bardzo cierpliwą postawę wobec, nie zawsze czystych, metod postępowania okupanta. To głównie za sprawą takiej postawy ze strony ludności cywilnej wojsko nie musiało interweniować, może z wyjątkiem kilku przykrych incydentów o charakterze społeczno-politycznym. Częściej natomiast przydarzało się to żandarmerii, dla której największym wyzwaniem były ucieczki jeńców i walka z szerzącym się bandytyzmem.

W drugiej połowie okupacji polityka stopniowego powiększania autonomii ziemiom polskim zaowocowała niewielkim zwiększeniem troski urzędników komendy o jakość życia społecznego. Z drugiej strony dwulicowe stanowisko

⁷¹ AGAD MGGL Akta Sztabu Generalnego, sygn. 58. Besonders am 25 Mai 1916, k. 274.

⁷² AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Charakterystyka powiatu krasnostawskiego na koniec 1917 r., k. 62.

wobec sprawy polskiej przepełniało czarę coraz większego rozgoryczenia Polaków. Charakterystyka między innymi tych zagadnień stanowi treść części drugiej niniejszego artykułu.

RESUMÉ

L'offensive des armées des Empires centraux en été 1915 a provoqué la perte totale du territoire du Royaume de Pologne appartenant à la Russie et le début d'un nouveau chapitre dans l'histoire du Royaume, c'est-à-dire l'occupation. Parmi les 27 districts qui se sont trouvés sous l'occupation autrichienne, il y avait aussi le district krasnostawski. Cet article présente le déroulement des combats du front menés là-bas en août et au début du septembre 1914 ainsi qu'en juillet 1915 et des pertes qui en ont résulté. Dans la partie suivante, l'article démontre la création et le fonctionnement de l'administration autrichienne d'occupation dans le district krasnostawski et décrit la présence militaire des forces armées et de la gendarmerie, responsables de la protection des intérêts de la monarchie et de l'ordre public sur le territoire occupé.